

Markku Salomaa

SIVILISAATIOIDEN SOTA

2020

Sivilisaatioiden sota

Kirjoittaja: Markku Salomaa

Suomenkielinen laitos:

2020 © Lector kustannus Oy

2020 © Markku Salomaa

Kaikki oikeudet pidätetään

ISBN: 978-952-7322-37-6

Painettu EU:ssa 2020

www.lector.fi

Sisällysluettelo

Esipuhe	7
LUKU 1	11
Sivilisaatioiden kilpailu	11
elintilasta on luonnollista.....	11
Sivilisaation aikainen aamurusko	13
Ihmiset valtasivat ja asuttivat maan	16
Vastavalistus aikamme ongelma	21
Sivilisaatio totaliteettina ja realiteettina	23
Sivilisaatio todellisuuskäsityksenä	27
Eurooppalaisen valistuksen alku	29
LUKU 2	33
Ajankohtainen kuvaus sivilisaation hajoamisesta.....	33
Mikä on divergenssiteoria?.....	33
Sivilisaatioissa "Kaikkien Sotien Äiti"	35
Monumentit mittaavat uskon lujuutta	41
Totaliteetit heikkenevät ja polarisoituvat	47
Kristinuskon epäloogisuuksia	49
Islaminuskon epäloogisuuksia	51
Buddhalaisuuden epäloogisuuksia	54
LUKU 3	57
Sivilisaatioiden kriisi kärjistyy	57
niiden konfliktiksi	57
Taistelu totuudesta on aina totaalista	58
Arabimaiden vaikea demokratisointi.....	62
Kristityt uhreina islamin kaaoksessa.....	64
Sivilisaatioiden uusi maailmanjärjestys.....	69
ISIS katoaa taas islamin "pilveen"	73
Terrorismi on "kustannustehokasta"	77
LUKU 4	81
Sivilisaatioiden hajottaminen taistelukeinona	81
Usko marttyyreihin yllyttää	82
Iskut länsimaiseen sivilisaatioon	87
Iskut islamilaiseen sivilisaatioon	98

Iskut buddhalaiseen sivilisaatioon	105
Iskut ortodoksiseen sivilisaatioon	106
LUKU 5	109
Sivilisaatioiden kehitysvammat periytyvät pitkään.....	109
Venäläinen totaliteetti ja realiteetti	110
Läntinen valistusfilosofia estettiin.....	113
Ortodoksisen sivilisaation asema	117
Yksilö järjestelmän ongelmana.....	120
Voimakas johtajuus määrittää valtiota.....	122
Valtio sekurokration käsikassarana.....	124
Stalin yritti muuttaa sivilisaatiota	127
LUKU 6	131
Yksinkertaiset maailmankuvat harhaanjohtavia	131
Sivilisaatioiden uudet jakolinjat	132
Uskomisen ja tietämisen ristiriita	135
Teon propaganda hajotuskeinona	138
Ihmiskunnan kehityksen pitkät syklit.....	139
Monenlaiset pakolaiset ja siirtolaiset	141
Uudet kriisit geopolitiikan yläpuolella	145
Ulkoiset kriisit sivilisaation sisällä	149
Turkki ei suodata virrasta terroristeja.....	151
LUKU 7	155
Sivilisaation epävakaas lietsoo pakolaisuutta	155
EU ei saa aikaan ratkaisuja	155
Pakolaiset pakenevat sivilisaatiotaan	157
Pakolaisuus kansainvaelluksena	160
Lännen sivilisaatio ei käy kaikille.....	164
Liberaali maailmanjärjestys vuotaa	166
Terrorismin torjunnalle ei ole kaavaa	169
Nuoret islamistit kasvavana riskinä	174
Syyrian uskonsoturit palaamassa	176
LUKU 8	179
Uudet kriisit kansainvälisen oikeuden katveessa	179
YK:n arvovalta heikkenemässä	180
Sivilisaatioiden oikeusfilosofiat	181
Dikean ja väärän harmaa välialue	183

Kansainvälisen oikeuden ala	185
Ihmisoikeussopimuksia rikotaan	188
Sodankäynnin normisto	191
Euroopan ihmisoikeussopimus	194
Elämän kunnioitus kriittinen peruste	196
Radikalisoitumisen oikeudellinen ongelma	197
LUKU 9	199
Kriisinhallinnan oma kriisi kenties hallitsematon	199
Maailmanjärjestysten kriisinhallinta	199
Terrorismin pitkä perinne Venäjällä	201
Siirtolaisuus välittää terrorismia	203
Organisaatiot eivät enää hallitse	205
Afganistanin "Kaikkien Sotien Äiti"	208
Kriisinhallinta ja kaaoksen logiikka	213
"Kaikkien Sotien Äiti" Lähi-Idässä	218
Iranin ja Israelin ydinasekilpa	221
LUKU 10	229
Globaalit instituutiot ja organisaatiot heikkenevät	229
Taantuvat instituutiot ja organisaatiot	231
Trumpin divergenssi leviämässä	233
Sivilisaatioiden valuuttablokit nousevat.....	236
Järjestöt hallinnan instrumentteina	240
Arvopohja ei yhdistä vaan erottaa	242
Sota politiikan välineenä arkipäiväistyy	245
EU:n keskipakoiset voimat voimistuvat.....	248
ASEANin mallina Singapore.....	250
LUKU 11	261
Vaikeutuvat valinnat hajoamisen käyttövoimana	261
Vanhan maailmanjärjestyksen paluu.....	261
Maailmantalous kertoo järjestyksen.....	266
Älyllisen ja taloudellisen pääoman yhteys	268
Status-quo ei ole enää voimassa	272
Arvorelativismin ongelmat kasaantuvat	278
Sivilisaatiot sulkevat toisiaan ulos	280
Positiivinen oikeus ainoa keino	283
Sivilisaation älyllinen pääoma	285

LUKU 12	289
Hajoamisesta syntyy aina uusia rakenteita	289
Sivilisaatiot eivät osaa keskustella.....	290
Valtioiden vaikea itsenäistyminen	294
Alueellisen divergenssin tunnusmerkit	298
Kaaos konstruktivismin alkuvoimana	302
Hajonneiden valtioiden obduktio	304
Kriiseihin on aina kaksi näkökulmaa.....	308
LUKU 13	311
Sivilisaatioiden väkivallattomuus on vain myytti	311
Valkoinen terrorismi uutena reaktiona	311
Väkivalta sivilisaatioiden ominaisuutena	316
Vastustajan demonisointi taistelukeinona	318
Terroristit provosoivat Syyrian kaaosta	321
Kaksipiippuinen ulkoinen interventio.....	323
Aasiassa sivilisaatiot vastakkain.....	326
Buddhalaisen väkivallattomuuden myytti	333
LUKU 14	335
Universaali sivilisaatio saavuttamaton metautopia	335
Totuusien epäily vie eteenpäin.....	337
EU:lta puuttuu tieteellinen paradigma.....	339
Vihapuheen veteen piirretty väliviiva.....	342
Kasvihuoneesta pakastekaappiin	346
Ylikansoituksen yleinen määritelmä	351
Demografinen muutos hallitsematon	353
Maapallon kiistanalainen kantokyky	356
Kiinan koronavirus kyykisti liberalismia.....	360
LUKU 15	369
Valiperiferia haastaa nyt läntistä ydinvyöhykettä	369
Onko sivilisaatiolla vaihtoehtoja?.....	372
Sivilisaatioiden selkäydinohjaus	375
Kolmen kopla murtaa sivilisaatioita	378
Ongelmina tieto, totuus, todellisuus.....	381
Totuusteoriat pätevinä selittäjinä.....	385
Lähdeluettelo	389

Esipuhe

Kirjan kirjoittaminen sivilisaatioista ei ole helppoa, koska kirjoittajan on käsiteltävä samalla myös valtiojärjestelmiä, valtioliittoja, talousjärjestelmiä, uskontoja ja kulttuureja. Kirjassa on käsiteltävä monikerroksisia ilmiöitä ja kehityskulkuja. Meillä ei ole perinteisesti osattu ajatella maailman kehitystä ja siitä seuraavia kriisejä sivilisaatioiden mittasuhteissa, koska sivilisaatioiden ajallinen, maantieteellinen, taloudellinen, poliittinen, uskonnollinen ja kulttuurinen rajankäynti ei ole kiistatonta. Sivilisaatioiden hajoamisesta seuraavat ongelmat ovat jo havaittavissa, kun osaa havainnoida. Koronaviruskriisi osoitti, että eri sivilisaatiot eivät pysty keskustelemaan ja ratkomaan globaalia ongelmaa, vaan ratkaisijoiksi tulivat kansainvälisten organisaatioiden sijaan kansallisvaltiot. Globalisaatio on pysähtynyt ja on käynnissä paluu nationalismiin.

Eritoten kansainvälinen oikeus uhkaa hajota, kun sen arvoperusta on jo jakautumassa. Sitä ei ole pidetty oikein tarpeellisenakaan, koska varsin yleinen oletus on, että lopulta syntyisi universaali sivilisaatio, mikä kattaisi koko ihmiskunnan. Ihmiskunnan kehityksessä alkuperäinen sivilisaatioiden moninaisuus on typistynyt muutamiin hallitseviin sivilisaatioihin, mutta näköpiirissä ei ole, että ne sulautuisivat toisiinsa. Sellaisesta ei ole ainakaan merkkejä, vaan päinvastoin, sivilisaatiot tuntuvat olevan siirtymässä kilpailusta toistensa uloslyöntiin.

Väitän, että sivilisaatioiden arvoperustat ovat yleisesti heikkenevässä ja hajoamassa. Kriisien ja konfliktien eskalaatiokierteet eivät näytä loppuvan. Nykypäivän sotia ei julisteta juhlallisesti eikä niitä päätetä rauhansopimuksiin. Niitä ei käydä suoraan valtioiden välillä, vaan etnisten, uskonnollisten ja muiden ryhmien välillä. Monessa tapauksessa valtiot suorittavat interventioita, mutta ne eivät

ole aina tuloksellisia. Väliintulo sitoo helposti valtiollisen toimijan osapuoleksi kuten on tapahtunut Afganistanissa.

Uusi maailmanjärjestys ei olekaan vakiintumassa, vaan ollaan palaamassa vanhaan maailmanjärjestykseen, missä suuret olivat suuria ja pienet pysyivät pieninä. Se näkyy Kiinan, Venäjän ja Yhdysvaltain pyrkimyksistä irtaantua kansainvälisen oikeuden sääntelystä siellä, missä se rajoittaa niiden toimintavapautta. Kansainväliset organisaatiot sivuutetaan ja kansainväliset sopimukset mitätöidään, jos ne ovat toimintavapauden tiellä. Silloin palataan perimmäiseen kysymykseen sivilisaation arvo- ja normiperustasta. Silloin arvioidaan uudestaan, mitä ymmärretään tiedolla, totuudella ja todellisuudella.

Siitä ovat seuranneet kansainvälisen oikeuden ongelmat, kun käsitykset oikeasta ja väärästä eroavat. Sopimukset ja vakiintuneet käytännöt ovat kansainvälisen oikeuden arvoperustana. Supervallat painostavat niitä valtioita, jotka nojaavat turvallisuutensa kansainvälisiin sopimuksiin ja organisaatioihin, aksioomalla *"New Rules or No Rules"*. Vallitsevissa oloissa kriisit ja konfliktit saavat sivilisaatioiden sodan leiman, jolloin sotajalalla ovat voimat, mitä eivät edes kansainväliset organisaatiot kykene hallitsemaan.

Tämä kirja on saanut nimensä – varsin yllättävästi – sodalla kaadetun Irakin hirmuhallitsijan Saddam Husseinin lentävästä lauseesta. Hän nimesi alkamassa olleen toisen Persianlahden sodan islamilaisen retoriikan hengessä *"Kaikkien Sotien Äidiksi"*. Sodan lopputulos osoitti, että irakilaisten šiialainen enemmistö tuki sunnilaista Husseinia kuten köysi tukee kaulaa. Hän ei kuitenkaan ole Kaikkien Sotien Äidin syyttäjä. Syyllisiä ovat sivilisaatiot, joiden uskomusjärjestelmät ovat ristiriidassa ja synnyttävät konflikteja.

Täsmällisemmin kyse on uskomusjärjestelmien kriisiytymisestä ja ristiriidoista, kun käsitykset oikeasta ja väärästä vaihtelevat. Läntisessä maailmassa etiikka on johdannainen valistusfilosofias- ta, jolloin sitä voidaan pitää moraalifilosofiana. Etiikka on oppi moraalisisina ja epämoraalisina pidetyistä käyttäytymistavoista, siis oikeasta ja väärästä käyttäytymisestä. Sen perustana on uskonnollinen, siis jumaluusopillinen (kristillinen) etiikka, jota pidetään moraaliteologiana.

"Kaikkien Sotien Äiti" eli sivilisaatioiden sota ohjaa globaalissa mittasuhteessa käynnissä olevaa laajenevaa ja syvenevää kilpailua, kriisiytymistä ja konfliktien syttymistä. Vaikutelma on, että anarkia ja kaaos eri uskonnollisten uskomusjärjestelmien välillä leviää.

Koska kehitykselle ei ole osoitettavissa yhtä syytä tai syyllistä, vaan kyse on sivilisaatioiden sisäiseen luonteeseen kuuluvasta kehityksestä, mitä mikään valtio, kulttuuri tai johtaja ei voi ohjata, on tämän kirjan metodi analoginen perinteisen kronologisen esitystavan sijaan. Kirja on tehtävänsä tehnyt, jos se saa lukijan ajattelemaan, mistä oman aikamme ihmisten sielunmaisema muodostuu ja miten se muodostuu. Se ei ole vain yksilön vaan koko yhteisön kokemus ja näkemys omasta sivilisaatiostaan.

Sivilisaatioiden paradoksi on, että niiden piirissä on aina elänyt fundamentalisteja, jotka ottavat sivilisaatioiden perustana olevat pyhinä pidetyt kirjoitukset kirjaimellisesti, vaikka Buddha, Jeesus ja Muhammed olivat itse luku- ja kirjoitustaidottomia. Merkittävä osa ihmiskunnasta on nykypäivänä maallistumassa sekulaariksi ja suhtautuu useiden tutkimusten mukaan välinpitämättömästi oman sivilisaationsa perusteisiin. Sivilisaation puolustamista on käytetty milloin minkäkin operaation tekosyynä, kuten kenraali, generalissimus Francisco Francon perusteluna aseelliselle kapinalleen Espanjan tasavallan kukistamisessa vuosina 1936–1939, minkä uhriluku arvioidaan puoleksi miljoonaksi ihmishengeksi.

Tieteenharjoittajia moititaan usein siitä, että he kirjoittavat toinen toisilleen. Tämä kirja on kirjoitettu tavallisia lukijoita ajatellen. Sen kirjoitustyyli on niin helppolukuinen kuin se vain asioiden kannalta on mahdollista. Kirjoitustapa on enemmän mietiskelevä ja kyseenalaistava kuin julistava tai todisteleva. Omassa ajassamme on liikkeellä paljon sellaista, mitä pitää inkvisition uhallakin arvioida omantunnon, etiikan ja moraalin äänellä, koska kaikkiin kysymyksiin ei ole rationaalista vastausta.

Yleistajuiset tieto- ja tiedekirjat ovat maailmalla suuressa suosiossa. Niitä kutsutaan nimikkeellä *"Brainy Books"* (älykirjat). Niillä on vankka faktapohja, mutta ne voivat sisältää myös näkemyksellisyttä ja jopa elämyksellisyyttä. Se tuo ne lähelle lukijaa, kun puhdas tiederaporttien teksti karkottaa lukijoita. Ne ottavat kantaa siksi,

että ne herättäisivät lukijan ajattelemaan.

Lukijan ei pidä kavahtaa aiheenkäsittelyyn liittyviä käsitesyvennyksiä, joissa otetaan esiin sellaisiakin teemoja, joita aikalais-tietoisuus ei ole enää pitänyt ajankohtaisina, mutta jotka eivät ole kadonneet. Kaikki tässä sanottu ja todettu ei varmaan ole kaikkien mielestä trendikästä esimerkiksi sivilisaatioiden ja ympäristön dynamiikkaan liittyvien ilmiöiden arviointi tai maahanmuuton eri seurausten arviointi.

Tieteenharjoittajien pitää tehdä työnsä arvovapaasti ja samaa voi odottaa myös toimittajilta. Nyt huomion keskipisteessä ovat ilmastokysymykset, reilut 30 vuotta sitten huomion keskipisteessä oli rauhanliike. Kun objektiivinen arviointi on jäänyt subjektiivisten visioiden varjoon, on moni kirjoittaja joutunut kiusallisesti pyörtämään aiemmat kirjoitelmansa ja selittämään, mitä oikeasti oli tarkoittanut, kun ennuste ei ole toteutunut.

Aina kannattaa luoda globaali näkökulma. Se antaisi edellytykset kokonais käsitykselle, joka voisi selittää, miksi sivilisaatioiden sekoittuminen tuottaa pahenevia ongelmia. Sivilisaatioiden perustat muodostuvat edelleen sellaisistakin paradigmoista, joita nykypäivän nuoret eivät välttämättä miellä omikseen.

Tutkimustyön rahoittamisesta kiitän Jenny ja Antti Wihurin rahastoa (2016), Ella ja Georg Ehrnroothin säätiötä (2017) sekä Suomen Tietokirjailijat ry:tä laite- ja matka-apurahasta. Ne ovat mahdollistaneet nyt lukijan kädessä olevan kirjan ilmestymisen. Erityisen kiitoksen ansaitsee professori Henrik Meinander kaikesta tuesta tutkimuksen suunnitteluvaiheessa.

Tämän teoksen painattamisesta kirjaksi haluan kiittää Lector Kustannus Oy:tä. Käsittelyvaiheessa tekstiä on lyhennetty. Lukemisen helpottamiseksi lähdeviitteet on jätetty pois, mutta lähdeluettelo on kattava. Myös taustoittavat raskaat liitteet on jätetty pois. Aihepiiristä jatkotutkimuksen kannalta kiinnostunut voi pyytää kirjoittajalta tämän kirjan lyhentämättömän version lähdeviitteineen.

Markku Salomaa

Euroopan sotahistorian dosentti

LUKU 1

Sivilisaatioiden kilpailu elintilasta on luonnollista

Sivilisaatioiden synty oli seurausta ihmisten yhteiselämisen organisoitumisesta kehittyneemmällä tavalla kuin muiden lajien. Luonnonjärjestys oli ihmisille uhkaava, sekasortoinen ja kaoottinen. Järjestystä haettiin yksilön ja yhteisön turvaksi. Selviytymistaistelu oli ihmislajin ensimmäinen prioriteetti. Elossa selviäminen on edelleen kaikkien olioiden perimän (DNA) hallitseva ominaisuus, koska muutoin laji häviää. Siitä myös kehittyi ihmiskunnan ensimmäinen sosiaalisen toiminnan muoto. Se edellytti yksilöiden, ryhmän ja koko yhteisön yhteistä toimintaa. Vaikka ihmiskunta lisääntyy, niin maa ei lisäännä. Maantieteen perustotuuksia on, että maa-ala on ehtyvä luonnonvara.

Sivilisaatiot kehittyivät eri puolilla maailmaa ympäristön vaikutuksesta erilaisiksi. Niiden perustana on kunkin sivilisaation synnyttänyt uskomusjärjestelmä, joka säätelee sivilisaation sisältöä ja muotoa; sen rakennetta ja sisäisiä suhteita sekä käsitystä sen olemassaolon tarkoituksesta ja oikeutuksesta. Eri sivilisaatioissa käsitys oikeasta ja väärästä voi siksi vaihdella suuresti. Kukin sivilisaatio arvioi muita sivilisaatioita omilla perusteillaan ja pitää niitä kilpailijoina, jopa uhkana. Moraali ja etiikka ovat kehittyneet sivilisaatioiden sisäisistä suhteista ja vasta aivan uusimpana aikana niitä on pyritty soveltamaan myös sivilisaatioiden välisiin suhteisiin.

Nykyihmisen irtiotto muista lajeista mahdollistui, kun ihminen oivalsi erottaa itsensä elinympäristöstään seitsemän miljoonaa vuotta sitten. Ihminen oppi vaikuttamaan itse omaan elämäänsä ja

Sivilisaatiot kehittyivät eri puolilla maailmaa ympäristön vaikutuksesta erilaisiksi.

tulevaisuuteensa. Ihmisestä tuli tietoisesti luova olio, jonka kyky it-seluomiseen erotti juuri sen muista lajeista. Jo kirjan tässä vaiheessa joudumme hankalan valinnan eteen. Yleisesti Charles Darwinin (1809–1882) luonnonmukaista valintateoriaa, minkä ytimessä on valinta- eli selektio-oppi, pidetään reliaabelina ja validina teoriana, mutta siihen sisältyvää käsitystä ihmislajien kehityksestä ei. Darwin nimittäin katsoi, että elinympäristöt säätelivät myös ihmisten kehitystä eri maailmanosissa eri lailla, josta syystä ihmiset näyttävät erilaisilta eri puolilla maailmaa ja käyttäytyvät eri tavalla.

Ihmisen omat lajiominaisuudet ja siis ihmisen DNA ovat säädelleet ihmisten ja ihmisyhteisöjen kyvykkyyttä sopeutua eri elinympäristöihin. DNA kehittää myös omia mutaatioitaan yllättävän nopeasti, joista ne mutatoituneet ominaisuudet, jotka ovat elinkel-poisia ja menestyvät ympäristössä selviämisessä, periytyvät. Nyt on todettu, että kehitys voi olla nopeaa. Yhdysvaltain NASA tutki astronautti Scott Kellyn DNA:n muutosta 340 päivää kestäneen avaruudessa oleskelun jälkeen vertaamalla sitä hänen identtisen kaksoisveljensä Mark Kellyn DNA:han. Scott Kellyn DNA:sta 7 % oli muuttunut kansainvälisellä avaruusasemalla (ISS) oleskelun aikana maaliskuun 2015 ja maaliskuun 2016 välisenä aikana. Samalla lennolla oli osan aikaa mukana suomalaiset sukujuuret omannut astronautti Timothy Kopra.

Sivilisaatio syntyy siitä, kun sen perustana oleva uskomusjärjestelmä järjestyy totaliteetiksi eli kun se perustelee itse oman olemassaolonsa ja kykenee luomaan sen va-

Sivilisaatio syntyy siitä, kun sen perustana oleva uskomusjärjestelmä järjestyy totaliteetiksi eli kun se perustelee itse oman olemassaolonsa ja kykenee luomaan sen varassa realiteetin.

saolonsa ja kykenee luomaan sen varassa realiteetin. Varhaisina aikoina maailmassa oli enemmän sivilisaationa pidettäviä kattavia alkuperäiskansojen kulttuureja, joilla oli oma tietoisuutensa, todellisuuskäsityksensä ja totuutensa. Ihmiskunnan varieteetti oli lähes ääretön. Kulttuureihin sisältynyt rakenteellinen väkivalta muodostui ongelmaksi, kun

yhteisöt kasvoivat ja oli pakko oppia tulemaan toimeen naapuri-

heimojen kanssa. Sivilisaatiot alkoivat muotoutua ja järjestäytyä yhteisiksi koettujen etujen, kuten väkivallasta pidättäytymisen ja heikompien auttamisen, ympärille. Oli edullisempaa hoitaa asiat puhumalla ja sopimalla kuin antamalla aseiden puhua. Samankaltaisesti eläviä heimoja ja kansoja yhdistäväksi tekijäksi syntyi kulttuurien metamorfoosina sivilisaatio. Sivilisaatio rajoitti DNA:n vaistonvaraista vaikutusta yksilöiden ja yhteisöjen käyttäytymiseen sisäisissä ja ulkoisissa suhteissaan.

Esimerkiksi suomalais-ugrilaiden kansojen kulttuurit olivat uskomusjärjestelmiltään keskenään pitkälti samankaltaiset. Ne pyrkivät hallitsemaan elinympäristöään ja säitä palvomalla niitä vastaavia jumalolentoja, haltijoita sekä henkiä - niin hyviä kuin pahojakin - joita on ollut ainakin 75, joista nykypäivänäkkin muistetaan ainakin Ahti, Akka, Ilmarinen, Joukahainen, Näkki, Tapio, Ukko, Vellamo ja Väinämöinen. Karjanhoito, kalastus, metsästys ja maanviljely ymmärrettiin ehdolliseksi vastaavien jumalien, haltijoiden ja henkien suosiollisuudesta. Jo ennen maailman syntyä olemassa olleita jumalia uskottiin olevan "veljesten" Ilmarisen, Joukahaisen ja Väinämöisen. Mytologiassa näiden kolmen uskottiin myös osallistuneen maailman luomiseen.

Sivilisaation aikainen aamurusko

Ennen homo sapiens sapiensin syntyä voimme puhua silloin eläneistä ihmisroduista, koska niillä oli eri DNA kuin nykyihmisillä. Elinympäristö teki eri puolilla maailmaa eläneistä ihmisistä erinäköisiä. Ympäristö siis muokkasi ihmistä kuten muitakin eläimiä. Mutta ihminen oli ainoa eläin, joka oppi tietoisesti muuttamaan omaa elinympäristöään. Ihminen toi oman poikkeuksensa luonnonjärjestykseen ja luonnon omaan kulttuuriin. Siten kaikki ihmisen ominaisuudet ja taipumukset, mitkä määräytyvät geeneistä ja DNA:sta, ovat luonnonmukaisia.

Ratkaiseva evoluution saavutus ihmisyhteisöjen kehittymiselle oli kielen kehittyminen. Yhteinen kieli syntyi yhteisistä tarpeista. Elinympäristöt eriyttivät kielten kehitystä. Kullakin nykypäivän

valtakielistä on erottamaton kytkentä omaan sivilisaatioonsa. Siksi keinotekkoisten kielten luominen ei ole mahdollista. Esperanto on jäänyt kieliharrastajien kummallisuudeksi. Jopa nykypäivän kuurojen viittomakieli eroaa maasta ja kieliryhmästä toiseen.

Samalla, kun ihminen tuli tietoiseksi omasta olemassaolostaan, hän muuttui elämän objektista oman elämänsä subjektiksi. Hän pohti olemassaolonsa tarkoitusta; siis samoja asioita kuin nykypäivän ihminenkin, syntymän ihmettä ja kuoleman väistämättömyyttä sekä sitä, miten parantaa omaa elämäänsä ja vähentää elämää rajoittavia elinympäristön välttämättömyyksiä. Selityksiä etsittiin ja ymmärrettiin etsiä ympäröivästä luonnosta, auringosta, kuusta ja tähdistä. Ympäröivään entiteettiin liittyvät myyttiset tarinat kehittyivät uskomuksiksi, joilla hallittiin olevaista ja sen suhteita. Jumaluuden käsite kehittyi tarpeesta selittää ilmiöitä, joita ei ymmärretty. Jumalia palvottiin, jotta voitiin vaikuttaa omaan elämään ja elinympäristöön.

Jumaluuden käsite kehittyi tarpeesta selittää ilmiöitä, joita ei ymmärretty. Jumalia palvottiin, jotta voitiin vaikuttaa omaan elämään ja elinympäristöön.

Evoluution alkuvaihe kesti miljoonia vuosia, kun taas ihmisten yhteisöllistyminen kesti nykykäsityksen mukaan 1,7 miljoonaa vuotta. Maailman eri osissa ihmisrotujen kehitys nousi hieman eri muotoja, mutta aasialaisen ja eurooppalaisen yhteisen kantamuodon homo erectuksen kehityttyä 1,6 miljoonaa vuotta sitten ja sosiaalistuttua homo neanderthalensikseksi eli neandertalinihmiseksi 600 000 vuotta sitten yhteiselämä oli saanut jo inhimilliset piirteensä, ja neandertalilaisilla oli ainakin heiltä jääneiden artefaktien ja heidän hautaamistapojensa perusteella myös jonkinlainen uskonto. Viimeistään 400 000 vuotta sitten ihmiset hallitsivat jo tulen käytön ja asuttivat Euroopassa samoja alueita kuin nykyisinkin. Itsensä toteuttaminen kehittyi kulttuurisiin muotoihin 80 000–5 000 vuotta sitten, kun homo sapiens sapiens oli nähnyt päivänvalon. Viimeistään silloin homo sapiensista oli kehittynyt sosiaalisilta ja kulttuurisilta ominaisuuksiltaan nykyihminen ja hänen yhteisöllinen historiansa alkoi.

Ensimmäisen kiistattoman sivilisaation synty voidaan ajoittaa luonnontieteellisesti viimeisen jääkauden päättymiseen noin 10 000 eaa., jolloin ihmisiä oli arvioiden mukaan noin 1 000 000. Sivilisaatiota edusti siirtyminen keräilyyn ja metsästyksen perustuneesta kotitaloudesta alkeelliseen viljelyyn ja kotieläinten hoitoon. Määritelmä ei ole aivan ongelmaton siksi, että homo sapiensit alkoivat tehdä luolapiirroksia, luolamaalauksia ja vastaavia kaiverruksia noin 35 000 eaa., mutta lopettivat harrastuksen oppiessaan rakentamaan asumuksia. Samaan aikaan hävinneet neanderthalit eivät piirtäneet, maalanneet eivätkä kaivertaneet, mutta valmistivat taitavia käyttöesineitä ja koristeita sekä heimon tapoihin liittyen maalasivat itseään. Viimeiset kalliomaalaukset ja -kaiverrukset tehtiin noin 3 000–500 eaa. Nykyihmisten perimässä on kummankin rodun genomia.

Maanviljely oli vakiintunut noin 8 000 eaa., ja se oli mahdollistanut maailman väestönkasvun noin 5 000 000 ihmiseen. Sen jälkeen väestö ei juuri kasvanut vuosituhansiin, kunnes noin 1 000 eaa. korkeakulttuurit ja työnjako mahdollistivat kehityksen.

Nykyisen ajanlaskun alussa maailman väestön määräksi on arvioitu 200–300 miljoonaa. Ensimmäinen ruttopandemia surmasi Itä-Rooman (Bysantin) asukkaista vuosina 541–542 jaa. arviolta 50 %. Tasainen väestönkasvu pääsi vauhtiin vasta 800 jaa., mutta uudet ruttoepidemit ja -pandemit leikkasivat sitä voimakkaasti. Musta surma vähensi väestöä arvioiden mukaan 450 miljoonasta 350 miljoonaan. Vuonna 1340 Euroopan väkimäärästä oli jäljellä noin 70 miljoonaa. Mustaa surmaa edeltänyt maailman väkimäärä uusiutui vasta 200 vuotta myöhemmin. Kiinan väkimäärä oli 60 miljoonaa Ming-dynastian syntyä aikana 1368 ja saavutti 150 miljoonaa dynastian lopussa 1644.

Ihminen pystyi 35 000 vuotta sitten hahmottamaan erilleen elinympäristönsä ja oman itsensä, joita ihminen kuvasi piirroksissaan asumiensa luolien seinille ja hallitsemansa reviirin kallioihin. Ihminen oppi lukemaan auringon ja kuun kierrosta päivien ja vuosien vaihtumista 28 000 vuotta sitten ja ryhtyi pitämään kalenteria. Korkeimmat kulttuuriset muotonsa se saavutti nykyisen Egyptin alueella, Kaakkois-Aasiassa, Itä-Aasiassa (Kiinassa) ja Väli-Amerikassa.